Foto: Stane Jeršič

Drobci iz grajske zgodovine

Razstava ob 750. obletnici prve posredne pisne omembe Velenjskega gradu

Grad Velenje, eno najlepše ohranjenih renesančnih grajskih stavb v Sloveniji, je v letu 2020 zaznamoval prav poseben jubilej: 14. maja 2020 je minilo 750 let od njegove prve pisne omembe v virih. Grad je bil v listini sicer omenjen posredno: omenja se po gradu poimenovani plemič, Gundaker Velenjski. Njegova omemba skupaj z omembo velenjskih tržanov Gebharda in Reynharda, »civis de Weln«, ter Hermana »de Weln« v listini, ki nosi datum 13. januar 1264, postavlja čas nastanka Velenjskega gradu v sredo 13. stoletja.

Kot prvi lastniki in tudi najverjetnejši graditelji prvotne grajske stavbe nastopajo gospodje Kunšperški.

Gradivo

Avstrijski državni arhiv na Dunaju
Informacijsko-dokumentacijski center za dediščino (INDOK center)
Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana
Jože Šibanc, Velenje
Muzej Velenje

Literatura

Tone Ravnikar, Grad Velenje. Skica usode stavbe in njenih prebivalcev
Zbirka Muzejski kolaž, knj. 5, Velenje: Muzej Velenje, 2002
Rok Poles, Načrt upravljanja s kulturno dediščino za Grad Velenje, Velenje, februar 2020
Ivan Stopar, Program za spomeniško obnovo Velenjskega gradu, v: Celjski zbornik, Celje: CZC, 1970, str. 307–353
Ivan Stopar, Grajski objekti z območja slovenske Štajerske na Vischerjevem zemljevidu iz leta 1678, Celje: CZC, 1972, str. 369-373 in 423
Joseph Franz Kaiser, Litografirane podobe spodnještajerskih mest, trgov in dvorcev (spremno besedilo I. Stopar), Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 1999
Georg Mattheus Vischer, Topographia Ducatus Stiriae: izbor (spremna besedila I. Stopar in P. Premzl), Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2006

Avtorji

Vsebina razstave:
Mateja Medved (Muzej Velenje)

Pomoč pri izboru slikovnega gradiva:
Milena Slatinjek (Muzej Velenje)

Grafično oblikovanje:
Goran Semečnik (Mestna občina Velenje)

Muzej Velenje, december 2020, zanj: **Mojca Ževart**, direktorica

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

muzej VELENJE OD 1957

MESTNA OBČINA VELENJE

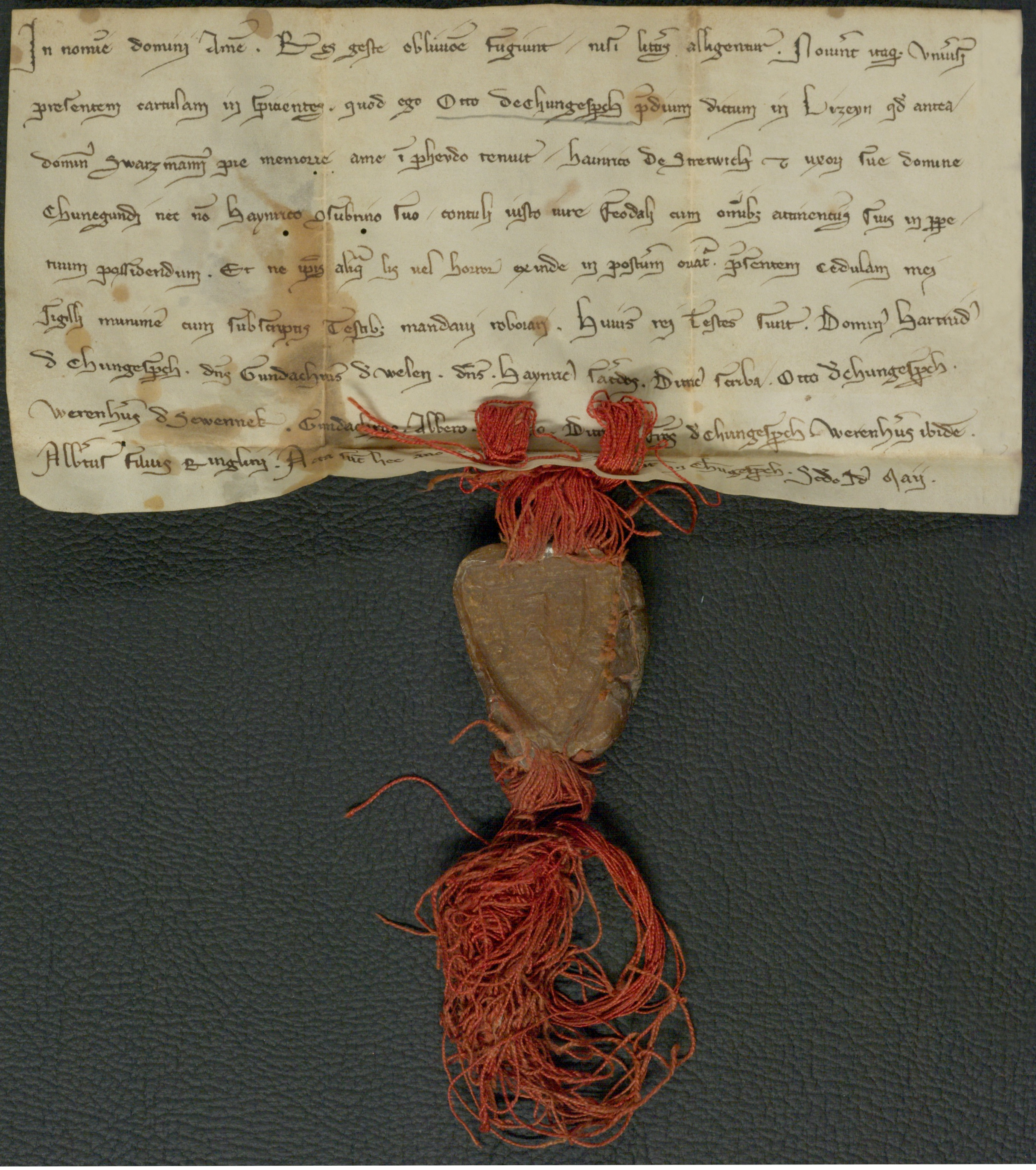

Listina z datumom 14. maj 1270. V njej se prvič omenja po Velenjskem gradu poimenovan plemič Gunadcherus de Welen oz. Gundaker Velenjski. Nastopa kot priča v listini, ki je nastala na gradu Kunšperk pri Bistrici ob Sotli in s katero je Oto Kunšperški Henriku iz Stretwega pri Judenbergu na Štajerskem, njegovi ženi Kunigundi in svaku Henriku podelil posest Lizeyn, najverjetneje kraj Liezen v Admontski dolini na Štajerskem.

Hrani Avstrijski državni arhiv na Dunaju, sig. AT-OeStA/HHStA UR AUR 1217.

VELENJSKI GRAD
750 LET
1270
2020
OD PRVE OMEMBE

Zemljevid Styriae Ducatus Fertilissimi Nova Geographica Descriptio (Najplodovitejše vojvodine Štajerske, novi geografski opis) avtorja Georga Mätthausa Vischerja, ki ga je v baker vrezal znani Valvasorjev sodelavec Andreas Trost, je izšel leta 1678. Na dvanajstih bakroreznih listih, visokih 37,7 in širokih 45 cm, je na listu številka 8 poleg drugih gradov Šaleške doline upodobljen tudi Velenjski grad. Situacija gradu na zemljevidu ni povsem jasna. Skica najverjetneje prikazuje objekt z južne strani, pri čemer bi bil stolp na sredi skice današnji vhodni stolpič.

Hrani Narodna in univerzitetna knjižnica, Kartografska zbirka, sig. G ST 282.6 5.

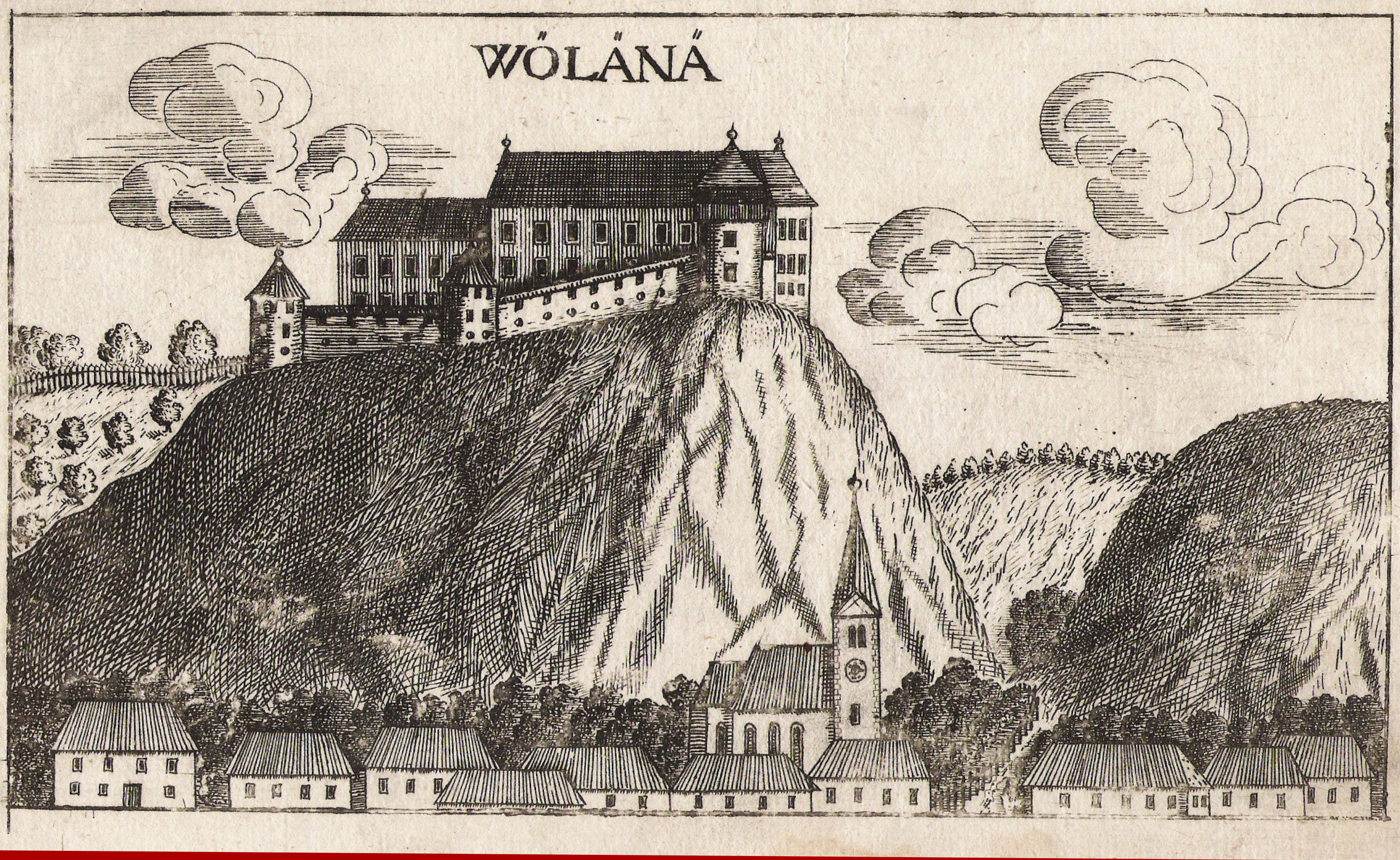

1681

Grad Velenje na upodobitvi iz Topographie Ducatus Stiriae (Topografije vojvodine Štajerske) avtorja Georga Mätthausa Vischerja. Vischerjevo delo, katerega pomen je za slovensko Štajersko enakovreden Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske, nosi letnico izida 1681. Na veduti je grad upodobljen z jugovzhoda, ob njegovem vznožju pa je upodobljeno Staro Velenje z Marijino cerkvijo. Ime gradu je zabeleženo v njegovi slovenski obliki Wölänä (»Ve-le-ne«).
Grad je bil tedaj, kot je razvidno iz registra ob izdaji, last Franza Anthonia grofa Sauerja.

Bakrorez; grafični list hrani Muzej Velenje, sig. MV; G–21.

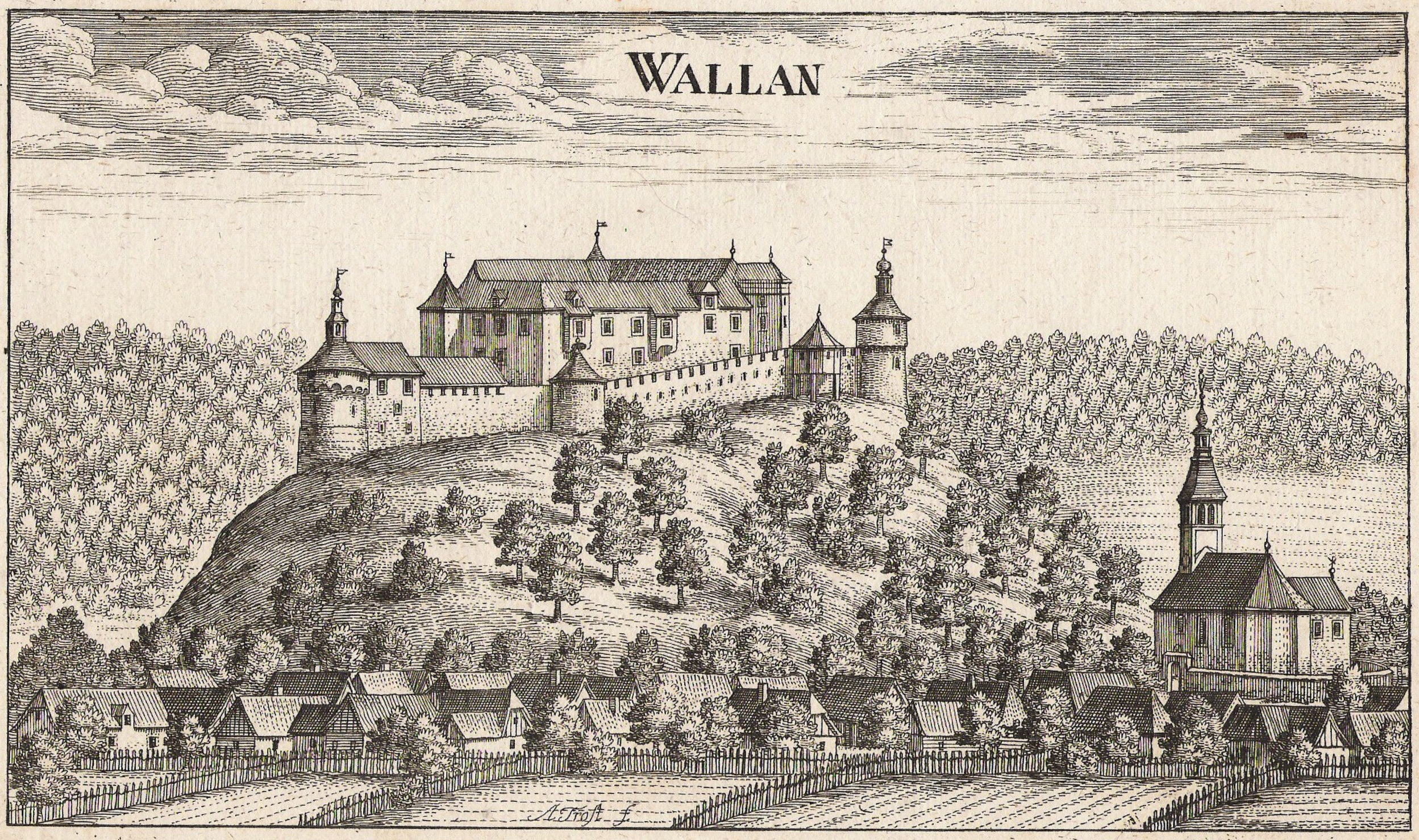

1681

Druga, mlajša upodobitev Velenjskega gradu v Vischerjevi Topografiji (G. M. Vischer, Topographia Ducatus Stiriae, 1681) na sredini spodaj nosi podpis znanega bakrorezca in tesnega Valvasorjevega sodelavca Andreja Trosta in je natančnejša ter zanesljivejša od prve. Da gre za mlajšo upodobitev, priča tudi baročna lanternasta kapa na trški cerkvi, ki je zamenjala prejšnjo gotsko piramidasto streho. Grad je upodobljen s severne strani, skupaj s številnimi zanimivimi stavbnozgodovinski podrobnostmi, med katerimi izstopa lesen stolpič, ki je k obrambnemu zidu prislonjen z zunanje strani in ga danes ni več.

Bakrorez; grafični list hrani Muzej Velenje, sig. MV; G–20.

VELENJSKI GRAD • 750 LET OD PRVE OMEMBE • 1270 2020

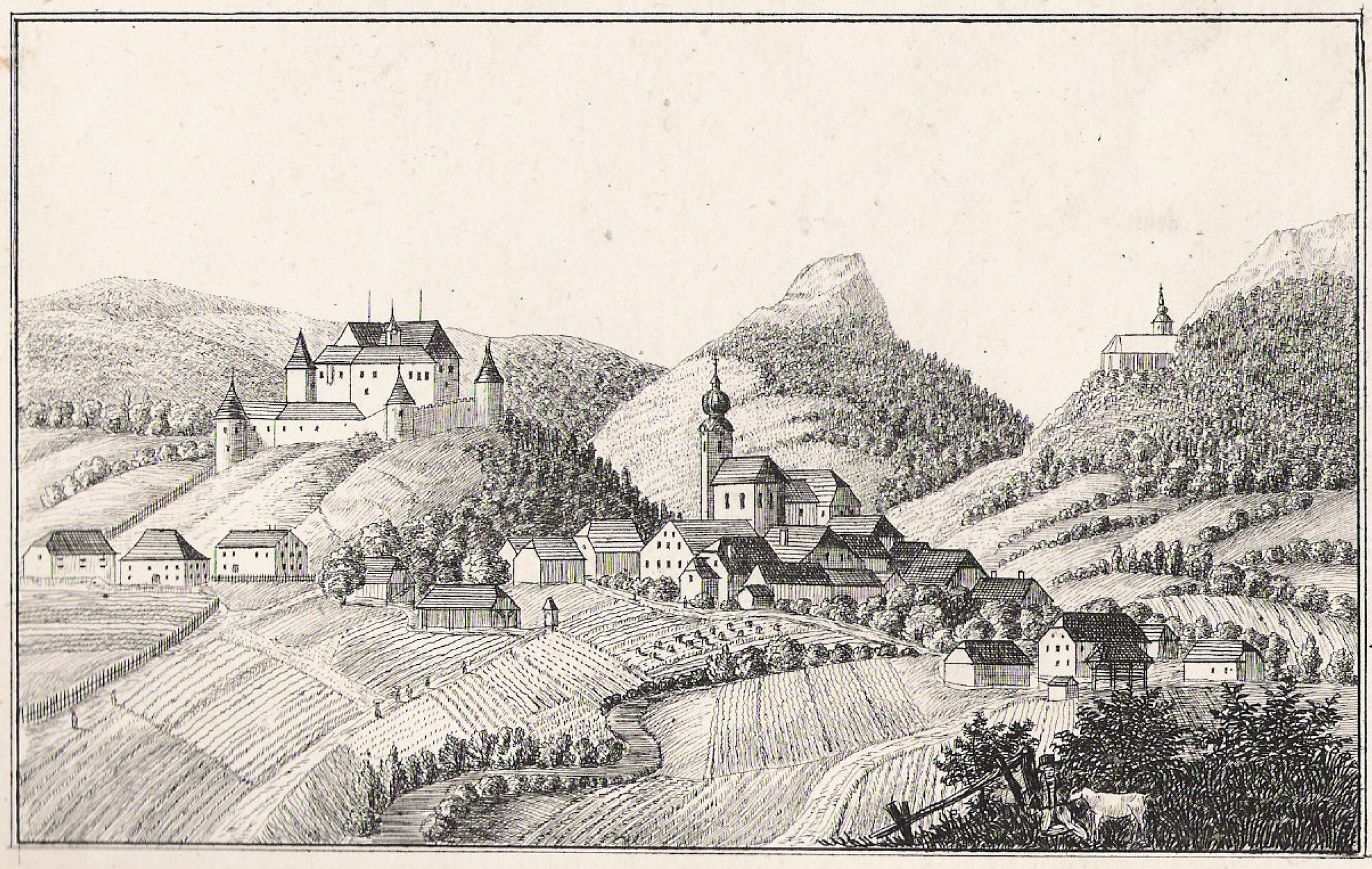

Schloß Wöllan
dem Herrn Eduard Trieglo ~~von Tillik~~ gehörig

1830

Podoba Velenjskega gradu v t. i. Stari Kaiserjevi suiti. Serijo vedut v grafični tehniki kamnotiska ali litografije štajerskih mest, trgov, samostanov in gradov oz. dvorcev je v letih 1824–1833 izdajal graški založnik Joseph Franz Kaiser. Grad je upodobljen skupaj s trgom, ki ga na skrajnem levem delu zaključujejo tri večje stavbe, med katerimi je tudi predhodnica današnje Vile Bianca. Spodaj je napis Grad Velenje, last gospoda Eduarda Trigle(r)ja pl. Tillik, pri čemer je zadnji napačni del imena lastnika prečrtan. Eduard Trigler je imel Grad Velenje v svoji lasti od leta 1829 pa do leta 1851, ko je grad za kratek čas prešel v last družine de la Fontaine d'Harnoncourt-Unverzagt.

Litografija z iglo; grafični list hrani Muzej Velenje, sig. MV; G–17.

VELENJSKI GRAD • 750 LET OD PRVE OMEMBE • 1270 2020

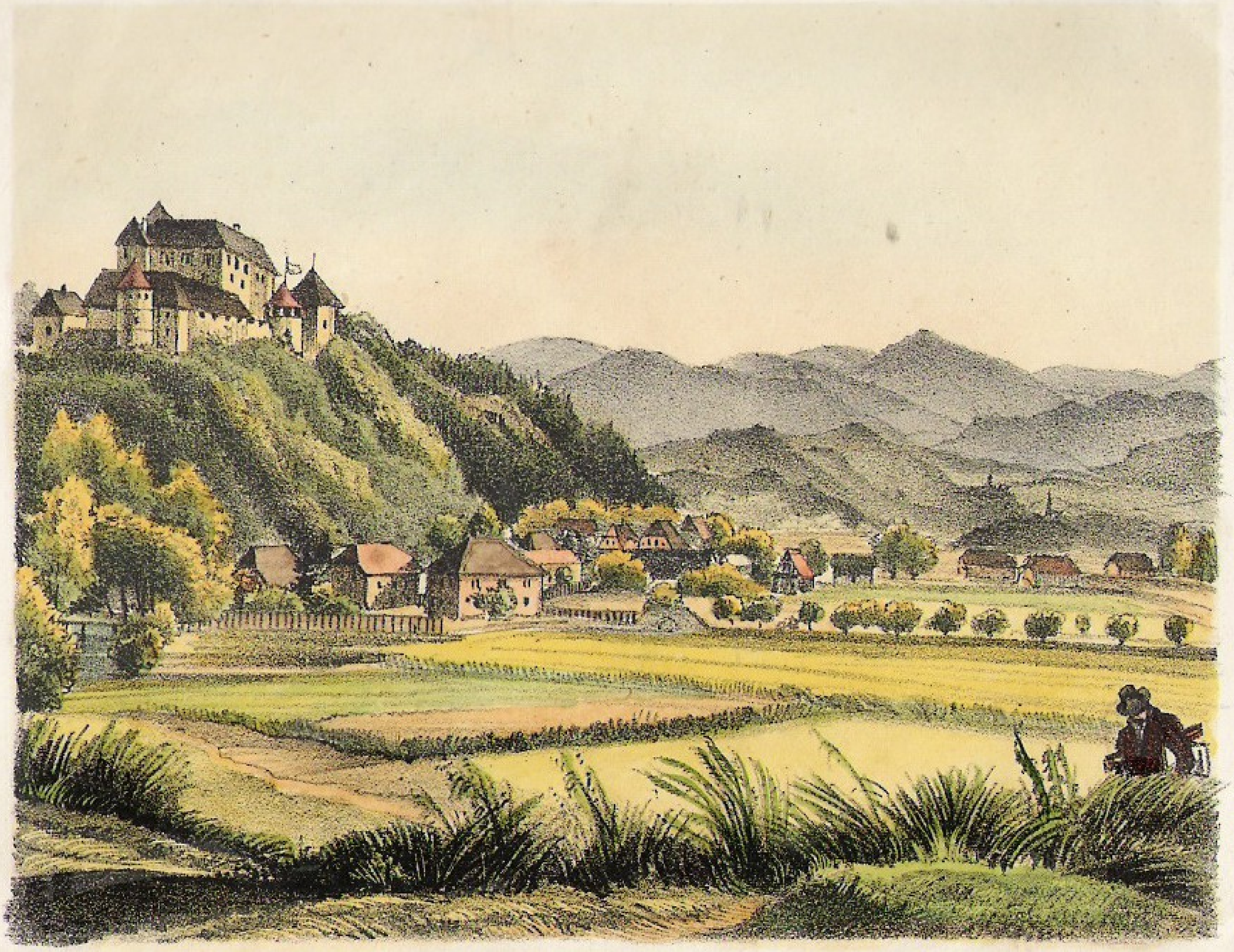

Neu-Wöllan.

1845

Velenjski grad, upodobljen na t. i. Novi Kaiserjevi suiti. Serija drobnih litografskih vedut s tonskim pretiskom graškega založnika Josepha Franza Kaiserja je nastajala v letih 1835–1850. V seriji grafik enakega formata in v enaki grafični tehniki, ki so v glavnem nastajale naključno, s poudarkom na upodobitvi termalnih zdravilišč in njihove okolice, se zaradi bližnje Dobrne kot zanimiva izletniška točka pojavi tudi Šaleška dolina z Velenjskim gradom kot pogosto upodobljenim motivom. Spodaj je napis Novo Velenje.

Kolorirana litografija; grafični list hrani Muzej Velenje, sig. MV; G–19.

VELENJSKI GRAD
750 LET OD PRVE OMEMBE
1270
2020

Podoba Velenjskega gradu z Vilo Bianca ob vznožju hriba je uvrščena tudi v znameniti litografski album vedut Carla Reicherta Einst und jetzt iz let 1863–1866. Ta poleg podobe Velenjskega gradu prinaša še kratek opis Šaleške doline in Velenja. Tekst obenem zelo na kratko povzema tudi lastniško zgodovino Gradu Velenje s kratkim opisom grajske stavbe, ki je bila tedaj že šest let v lasti Karla pl. Adamovicha. Omenjen je tudi turški vpad v Šaleško dolino leta 1643, ko naj bi Turki popolnoma požgali Velenje.

Tonirana litografija; grafični list hrani Muzej Velenje, sig. MV; G–16.

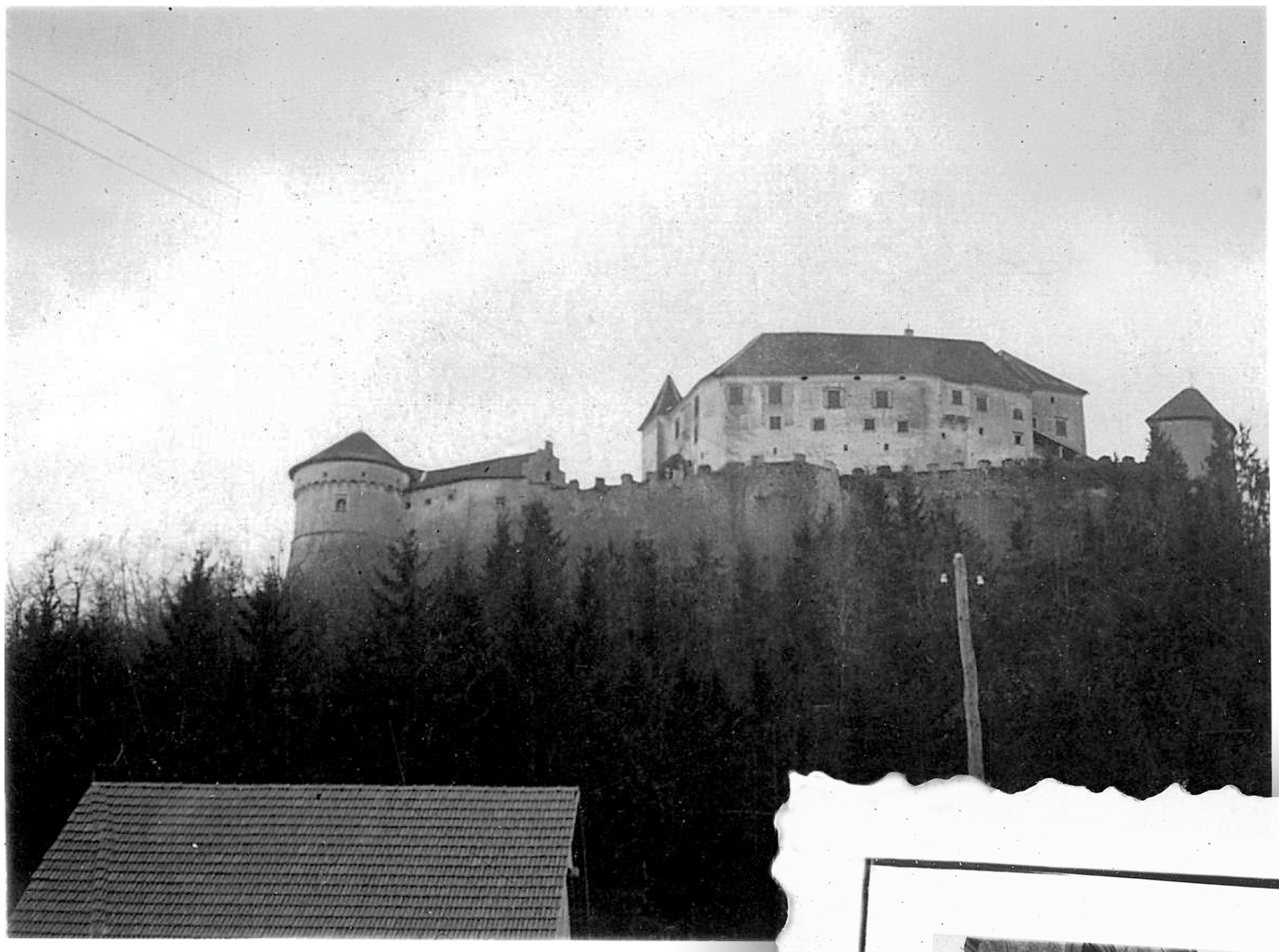

Grad Velenje z mogočnim obzidjem s severne strani. Na levi strani je lepo vidna renesančna rondela z delom gospodarskega poslopja, na desni strani pa severozahodni obrambni stolp, ki je bil v drugi polovici 17. stoletja preurejen v grajsko kapelo. Od glavnega portala pot okoli gradu vodi do stopnic, ki nas še danes popeljejo v grad in do kapele s križem na vrhu strehe. Fotografiji iz časa med obema vojnama sta iz albuma družine grofov Herberstein.

Hrani Muzej Velenje. Evidentirano gradivo, last Jožeta Šibanca iz Velenja.

VELENJSKI GRAD • 750 LET OD PRVE OMEMBE • 1270 2020

Notranjost Velenjskega gradu v tridesetih letih 20. stoletja.

Avtor fotografije iz časa okoli leta 1934 je France Stele. Hrani INDOK center, sig. F-8863/S.

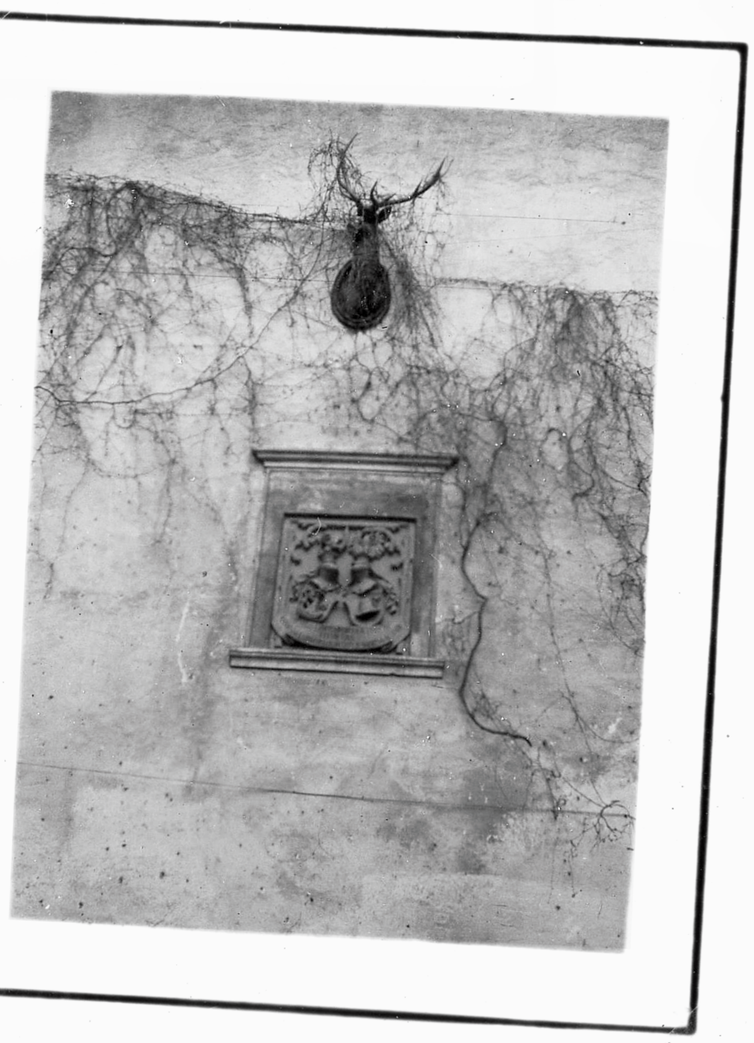

Notranje grajsko dvorišče z arkadnimi hodniki, ki so bili nekoč zastekljeni. Stene hodnikov so krasile slike, zunanje pa v poletnih mesecih zelene ovijalke. Nekateri stebri spodnjih hodnikov so obzidani in za razliko od danes kvadratne oblike. Južno steno brez arkadnega hodnika še danes krasi kamnita grbovna plošča Karla Adamovicha de Csepina in njegove žene Biance Capello, grofice Wikenburške, ki sta postala lastnika gradu leta 1858.

Fotografiji iz časa med obema vojnama sta iz albuma družine grofov Herberstein.

Hrani Muzej Velenje. Evidentirano gradivo, last Jožeta Šibanca iz Velenja.

VELENJSKI GRAD • 750 LET OD PRVE OMEMBE • 1270 2020

Notranjost Velenjskega gradu v tridesetih letih 20. stoletja.

Avtor fotografije iz časa okoli leta 1934 je France Stele. Hrani INDOK center, sig. F-8864/S.

Glavni portal, ki vodi v notranjost gradu, so nekoč zapirala enokrilna vrata, v notranjost gradu pa še vedno vodijo stopnice, ki so zamenjale nekdanji dvižni mostič, kot v svojem leksikonu Štajerske iz druge polovice 19. stoletja poroča Josef Andreas Janisch. Fotografiji iz časa med obema vojnama sta iz albuma družine grofov Herberstein.

Hrani Muzej Velenje. Evidentirano gradivo, last Jožeta Šibanca iz Velenja.

VELENJSKI GRAD • 750 LET OD PRVE OMEMBE • 1270 2020

Del sobne opreme z Velenjskega gradu.

Avtor fotografije iz časa okoli leta 1934 je France Stele. Hrani INDOK center, sig. F-8866/S.

VELENJSKI GRAD • 750 LET OD PRVE OMEMBE • 1270 2020

Danes pešpot iz Starega Velenja do gradu vodi mimo Vile Bianca po 233 stopnicah, ob katerih stojijo razstavni panoji Muzeja Velenje. Namesto stopnic, zgrajenih v osemdesetih letih preteklega stoletja, je nekoč pot na grad iz trga oz. od grajske pristave, majerhofa, tekla po grajskem hribu čez območje današnjih skakalnic.

Fotografija iz leta 1956, avtor Marijan Zadnikar. Hrani Muzej Velenje, sig. F 4810.

VELENJSKI GRAD • 750 LET OD PRVE OMEMBE • 1270 2020

Zahodna stena palacija, ko še ni bila ometana in se še razločno vidi struktura gradnje. Ob novejšem betonskem stopnišču, ki skozi naknadno prebit vhod vodi v notranjost gradu, je še vedno stal stolpič, ki ga danes ni več. Zazidana so tudi vrata, ki so bila v času med obema vojnama v pritličju zahodne fasade, na fotografiji pa so vidna kot odprtina.

Razglednica (avtor M. Mrđanov), odposlana leta 1962. Hrani Muzej Velenje, sig. MV; R-361.

Danes številni obiskovalci na zunanje grajsko dvorišče vstopajo po lesenem mostovžu, ki se pne nad grajskim jarkom in je bil postavljen v drugi polovici 19. stoletja. Vstop na dvorišče vodi skozi vrata v grajskem obzidju, ki so ga nadgradili s stopničastim čelom, kakršnega zasledimo tudi na grajskem gospodarskem objektu z rondelo. Pred njim še vedno stoji mogočna lipa, zdaj ponovno tako kot nekoč obdana s parkom, ki ga je dala ob koncu 19. stoletja urediti Bianca Adamovich de Csepin.

Razglednica (Fotolik Celje), odposlana leta 1969. Hrani Muzej Velenje, sig. MV; R-234.

V notranjost grajskega kompleksa še vedno vodi glavni portal v vhodnem južnem stolpu, ki ga danes s pomočjo velikega zapaha zapira dvoje lesenih vratnic, obitih s tolčenimi železnimi ploščami. Portal nosi vklesano letnico 1558 in ščitec, na katerem grbovna poslikava ni več ohranjena. Spodnjo stran portala krasi rozeta, dve manjši sta tudi na obeh stebrih portala. Portal, ki nas danes sprejme ob prihodu na Velenjski grad, je kopija originalnega, ki je na ogled v notranjosti grajske stavbe.

Hrani Muzej Velenje (avtor neznan), sig. F 5035.

Notranje grajsko dvorišče, ki so ga v 17. stoletju s treh strani obdali z arkadnimi hodniki, v času, ko je grad že postal sedež Muzeja Velenje. Do arkadnih hodnikov v prvem nadstropju, s katerih se je vstopalo v sobane naokoli in kurilo peči v njih, drži k zahodnemu arkadnemu traktu prislonjeno kamnito stopnišče s široko zidano ograjo, krito s kamnitimi ploščami.

Hrani Muzej Velenje (avtor neznan), sig. F 4825.

VELENJSKI GRAD • 750 LET OD PRVE OMEMBE • 1270 2020

Okna, zastekljena s pihanci v svinčenih okvirjih, so bila po koncu druge svetovne vojne še ohranjena v prvem nadstropju okroglega jugozahodnega stolpa palacijskega grajskega kompleksa. Danes so hranjena v depoju Muzeja Velenje.

Fotografija: Blaž Verbič in Stojan Knežević (arhiv Muzeja Velenje).

Arkadni hodniki so v pritličju tlakovani s šestkotnimi opečnimi tlakovci, v prvem nadstropju pa najdemo tako kamnite kot tudi opečnate tlakovce. Na enem izmed opečnatih tlakovcev v prvem nadstropju je napis.

Fotografiji: Blaž Verbič in Tanja Verboten (arhiv Muzeja Velenje).

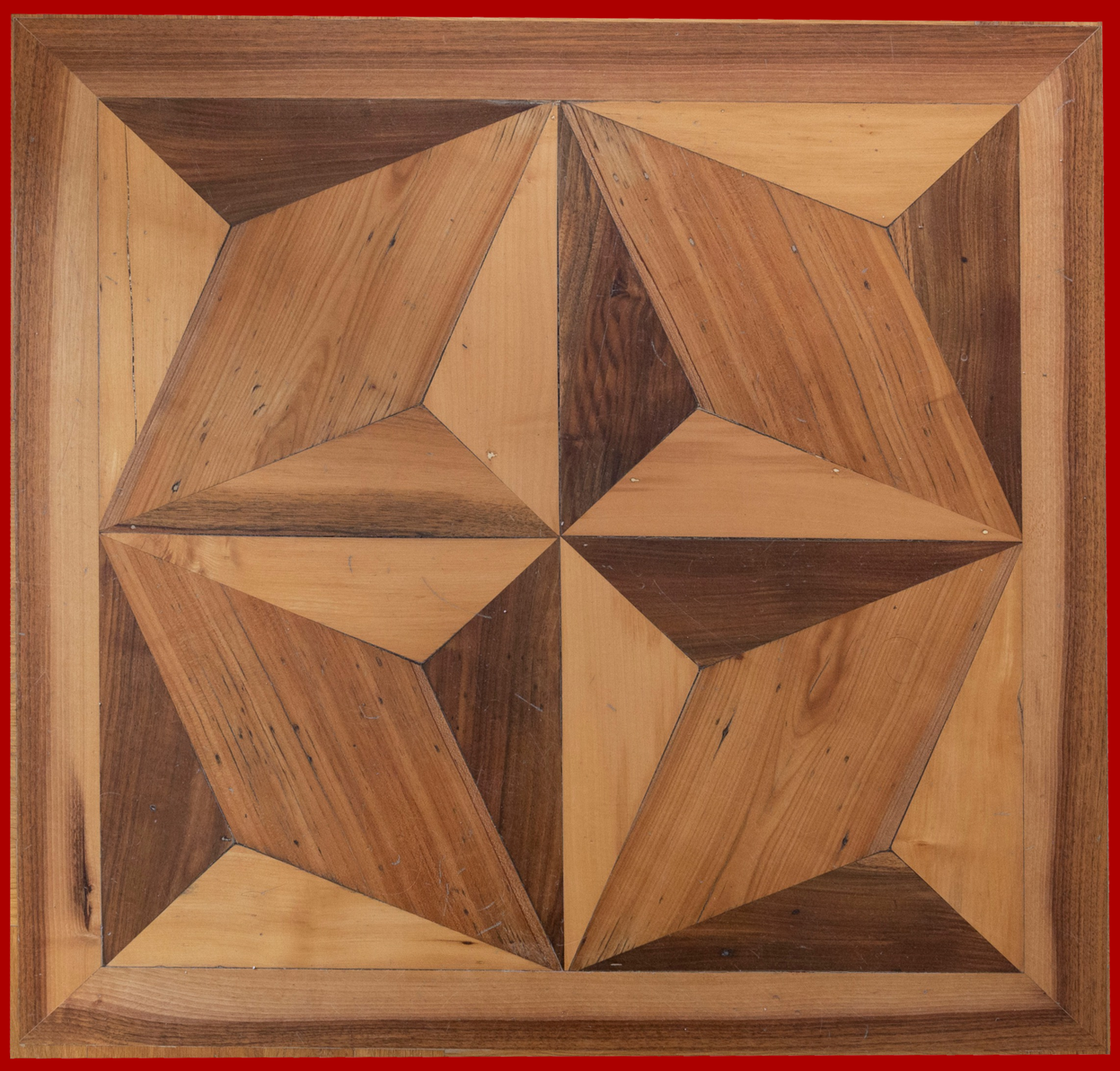

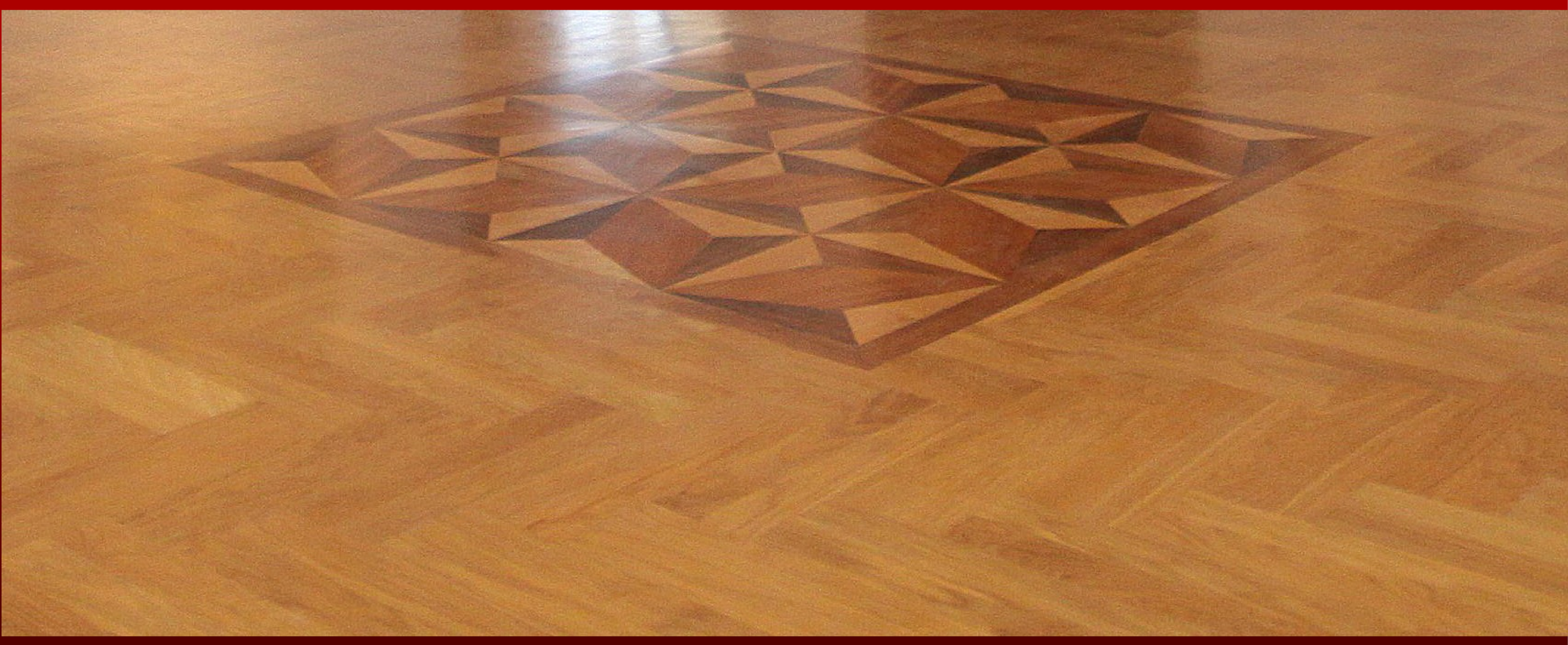

Grad Velenje je bil, kot poroča J. A. Janisch v leksikonu Štajerske z letnico izida 1878–1885, zelo imenitno opremljen. V njem naj bi stalo veliko dragocenega pohištva, tudi iz 14. in 15. stoletja, pa starinske peči, v viteški dvorani je po stenah viselo vse polno starega orožja. Dragoceni so bili tudi parketi, o čemer pričajo deli, ki so bili rešeni in vključeni v prenovo tal reprezentančnih sob prvega nadstropja.

Fotografiji: Blaž Verbič in Tanja Verboten (arhiv Muzeja Velenje).

Starinska vrata z imitacijo intarzije, ki so ena od dvojnih ohranjenih v južnem traktu grajskega palacija. Kljub temu, da ne gre za pravo intarzijo, predstavljajo izredno lepa primerka bogato okrašenih vrat v obliki arabesk ter z izredno bogatim dekorativnim vratnim okovjem.

Fotografija: Blaž Verbič in Stojan Knežević (arhiv Muzej Velenje)

VELENJSKI GRAD • 750 LET OD PRVE OMEMBE • 1270 2020

J. A. Janisch v svojem opisu notranjosti Gradu Velenje v drugi polovici 19. stoletja v leksikonu Štajerske omenja starinske peči, ki da jih je videti v dveh sobah. Do danes se je v reprezentančni sobi okroglega jugozahodnega stolpa palacijskega grajskega jedra ohranila rjavo loščena lončena peč z lepimi detajli.

Fotografija: Blaž Verbič in Tanja Verboten (arhiv Muzej Velenje)

VELENJSKI GRAD • 750 LET OD PRVE OMEMBE • 1270 2020